

відродитися лише як фарс. Цей процес єдино можливий на ґрунті досягнень сучасного суспільного розвитку, соціальної науки. Лише за таких умов може спрацювати сьогодні на користь нашого народу в рамках чинного законодавства звичаєве право козацтва, і здатні відродитися його могутні за своїм потенціалом історичні, патріотичні, господарські та культурні традиції.

Третяк Р. О.

*Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка*

ЗНАЧЕННЯ КОЗАЦЬКО-СЕЛЯНСЬКИХ ПОВСТАНЬ У РОЗГОРТАННІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Козацтво виникло і сформувалося в другій половині XV – XVI ст. як форма протесту українського народу проти зростаючого соціального і національно-релігійного гноблення, посилення кріпосництва.

На нових землях козацтво створило своєрідні форми організації й управління. Козаки, подібно до мешканців міст, що мали право на самоврядування, об'єднувалися в громади, якими керували виборні особи. Ці громади були самостійними в управлінні військовими організаціями, які мали свій суд, фінанси та військо, в якому служило все доросле населення. Козацька громада, незважаючи на соціальну диференціацію її членів, в цілому була демократичною організацією, яка протиставила себе феодальній державі. Кожний, хто прибув на козацькі землі, вважався вільною людиною і здобував право користуватися господарськими угіддями на рівні з усіма і брати участь в самоуправлінні, в тому числі в обранні старшини — отаманів, суддів, писарів. Водночас кожен повинен був зі зброєю в руках охороняти поселення, виступати в похід тощо.

Козацтво взяло на себе справу боротьби проти татар. Найбільш видатним явищем в історії козацтва було утворення в середині XVI ст. Запорозької Січі, яка стала центром боротьби не тільки проти зовнішніх ворогів України – Турецької (Османської) імперії і Кримського ханства, але і проти експансії польської шляхти і католицької церкви. Січ стала зародком нової української державності, створивши органи влади (Кіш) і територіального управління (паланки), військо і морський флот, установивши дипломатичні відносини з багатьма державами – Австрією, Ватиканом, Росією, Швецією, Молдавією.

З кінця XVI ст. в панщина збільшилася до 4-5 днів на тиждень. У зв'язку з поширенням фільварків на території Південної Київщини та Лівобережжя з 20-х років XVII ст. стало різко погіршуватися становище як селян, так і міщан. Наприкінці XVI ст. минув термін дії 20–30-річних привілеїв звільнення від феодальних повинностей, якими польська шляхта залучала у свої маєтки на території Подніпров'я селян з Волині, Галичини, Північної Київщини. З цього часу тут, як і на іншій частині України, повсюдно вводилася панщина, різко збільшувалися податки на селян і міщан. Крім цього, польська шляхта продовжувала наступ на землі, освоєні козаками.

Великої шкоди селянам і міщанам завдавали напади («наїзди») озброєних загонів одних шляхтичів на володіння інших з метою грабежу і захоплення людей для використання їх праці у власних господарствах. Вони не тільки руйнували селянське господарство, але й змушували пограбованого пана компенсувати свої втрати додатковою експлуатацією кріпаків.

Наступ кріпосництва і католицької церкви, всевладдя і сваволя магнатів стали причиною зростання невдоволення і масових виступів селян, міщан, козаків, дрібної шляхти. Населення Середньої Наддніпрянщини і Лівобережжя в масі своїй оголошувало себе козаками («покозачилося»), тобто явочним порядком виходило з підданства магнатам і місцевій адміністрації. У 1616 р. польська влада нараховувала тут близько 40 тис. покозачених або «неслухняних», котрі відмовлялися виконувати феодалні повинності, не визнавали владу Речі Посполитої і обирали своїх отаманів, засновували козацьке судочинство. Основною організуючою силою повстань, що прокотилися в цей період, були козаки, а головними їх учасниками — селяни. Для усіх цих виступів були характерні стихійність, локальність, відсутність далекосяжних цілей.

У польської держави не вистачало сил не тільки на ліквідацію козацтва, але навіть на ефективний контроль над його діяльністю. Крім того, польська держава, котра не мала достатніх коштів на утримання найманої армії, не могла обійтися без козацтва, що захищало її кордони від постійних татарських набігів. Тому, жорстоко борючись із масовим переходом селянства в козаки, обмежуючи чисельність реєстру, шляхта змушена була змиритися із самим існуванням козацтва.

Повстання 20–30-х рр. XVII ст. виділили козацтво як керівну силу в боротьбі з польсько-католицькою експансією на українські землі. Боротьба козацтва за свої права одержала підтримку всіх верств українського населення, оскільки більшість українців ждали отримати козацькі привілеї (це проявилось в такому явищі як масове «покозачення» селян і міщан). У ході повстань козацтво перетворилося на великий організований стан, що дозволило його вождям вже в ході повстань 30-х рр. проголосити метою своєї боротьби визволення всієї України від панського і католицького гніту. Ця мета в той час ще не одержала достатнього визнання в народі, що й обумовило стихійність і локальність окремих виступів, не давши вождям повстань зосередити під своїм керівництвом значні сили. Крім того, козацтво завжди складало лише ядро повсталих. Основна ж їх маса складалася з малоозброєних, ненавчених військовій справі селян, які до того ж пересувалися разом із родинами, що позбавляло повстанців маневреності і змушувало їх обмежуватися оборонною тактикою. При зустрічі з польським військом повстанці закривалися в укріпленому таборі, здатному витримати тривалу облогу, але ефективно атакувати ворога могли лише козацькі підрозділи. Негативну роль зіграла також відсутність у тогочасному козацькому війську великих кінних загонів. Як і в європейських селянських війнах, українське селянство не могло надовго відриватися від ведення господарства, хоча через існування вільних земель на території Дикого поля та сусідньої Слобожанщини часто кидало старі місця

проживання разом зі своїми господами. Головною ж причиною поразки козацько-селянських повстань традиційно була зрада реєстровців, які домагалися від уряду лише захисту своїх привілеїв. Козацька верхівка, пов'язана зі шляхтою походженням та культурою, вважала Річ Посполиту своєю державою і боролася не проти неї, а проти утисків з боку місцевої шляхти.

Бойовий досвід, отриманий у ході повстань селянством і міщанами, а також посилення феодального гніту і репресій після придушення козацько-селянських виступів підготували новий етап визвольної боротьби українського народу, який почався через 10 років «золотого спокою» під керівництвом Богдана Хмельницького.

Фатєєва Г.О.

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО – ТВОРЕЦЬ НОВОЇ ФОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Україна пройшла великий шлях до становлення державності. Кожен історичний період нашої країни має свої характерні риси і особливості. Доба козацтва безумовно є однією зі славних сторінок в історії українського народу.

Мета статті – розкрити роль козацтва та його вплив на тогочасні державотворчі процеси, виявити основні ознаки державності в період козаччини, окреслити межі та сфери впливу Гетьманської держави.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що наша країна зазнає політичного гніту на даний момент і слід звертатися до історії. Також слід зауважити, що запропонований історичний період є надзвичайно цікавим, адже є яскравою сторінкою в історії становлення нашої державності.

Гетьманська держава веде свою історію ще з середини XVI століття. Досить важливе місце у підготовчому процесі формування військово-політичної козацької організації належить Дмитру Вишневецькому. Саме завдяки ньому було створено першу Січ. Хоча, як зазначає В.Голобуцький, козацтво сформувалося раніше, а Д.Вишневецький лише прискорив цей процес [1, с. 56].

Ідея відродження української державності визначалася також діяльністю Петра Конашевича – Сагайдачного. Бо саме він домогся визнання польським урядом автономії у складі Речі Посполитої. Як зазначає, Д.І. Яворницький, завдяки дипломатичному тактові П.Сагайдачний зумів домогтися у поляків таких результатів, про які не мріяв жоден з гетьманів [3, с.153].

Свого апогею українська державність досягла в середині XVII ст., коли центр політичного життя України перемістився до Наддніпрянщини, де в результаті Національно-визвольної війни українського народу постала козацько-гетьманська держава – Військо Запорозьке. Цей факт став одним із найважливіших результатів національної революції нашого народу середини XVII ст. Зокрема, на думку українських істориків В.Смоля та В.Степанкова,